

Grecja
Kartagina
Rzym

Z ANTYCZNEGO
ŚWIATA
FROM THE ANCIENT WORLD

TOM I

Grecja Kartagina Rzym

pod redakcją

Ryszarda Sajkowskiego i Mirona Wolnego

OLSZTYN 2009

Redakcja
Hanna Królikowska

Korekta
Olga Strzelec

Skład i łamanie
Jakub Kozioł

Opracowanie graficzne serii
Jarosław Korzeniewski

Krecenzent tomu
Leszek Mrozewicz

Pracownia Wydawnicza ElSet, Olsztyn 2009

ISSN 2080-5373

ISBN 978-83-61602-54-5

Książkę wydano ze środków Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie
Druk: drukarnia Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Ryszard Sajkowski

Olsztyn

SPRAWA KLUTORIUSZA PRISKUSA (21 ROK N.E.)

Przystępując do prezentacji procesu ekwity Klutoriusza Priskusa¹, należy w pierwszym rzędzie wskazać na ogólne uwarunkowania sytuacji politycznej w Rzymie na początku lat dwudziestych. Śmierć Germanika w 19 r. i o rok późniejszy proces jego zabójcy Gnejusza Pizona, postawiły na nowo kwestię sukcesji oraz wzajemnych relacji pomiędzy senatem i princepssem². Niekwestionowanym następcą starzejącego się cesarza Tyberiusza wydawał się jego naturalny syn Druzus Młodszy. W 21 r. miał miejsce ich wspólny konsulat, otwierający Druzusowi perspektywę przyszłych rządów. Rok później otrzymał *tribunia potestas*².

Według relacji Tacyta, pod koniec 21 r. został w senacie oskarżony Klutoriusz Priskus. Zarzucano mu, że podczas niedawnej choroby Druzusa ułożył pieśń (*carmen*) oplakującą jego spodziewaną śmierć (podobny utwór przygotował wcześniej po śmierci Germanika, za co otrzymał od cesarza nagrodę) i pomimo tego, że syn Tyberiusza wyzdrowiał, to jednak wspominał o swoim niewykorzystanym dziele w domu Publiusza Petroniusza. Miało się to stać w obecności teściowej gospodarza – Witellii oraz innych dostojnych kobiet. Przesłuchane na wniosek donosiciela matrony potwierdziły, poza Witellią, fakt wzmianki Priskusa o trenie na śmierć Druzusa. To wystarczyło, aby konsul desygnowany Hateriusz Agryppa wnioskował w senacie o karę

¹ Na podstawie przekazu Kasjusza Diona jako pełne imię Klutoriusza Priskusa przyjmuje się formę Gajusz Klutoriusz Priskus (C. Clutorius Priscus), przy czym w samym tekście greckojęzycznego historyka zamiast Clutoriusz odczytywana jest forma Lutorius, zob. Dio LVII 20, 3. Tacyt nie podaje *praenomen* oskarżonego ekwity. Zob. też *The Annals of Tacitus*, ed., introd. and notes by H. Furneaux, vol. 1: *Books I–VI*, second edition, revised by H.F. Pelham and C.D. Fischer, Oxford 1896 (dalej H. Furneaux), przyp. 8 ze s. 449 n.; A. Stein, *Prosopographia Imperii Romani*, wyd. 2, t. 2, Berolini 1936, s. 286, C 1199; E. Koestermann, *Cornelius Tacitus Annalen*, Bd 1, Buch 1–3, Heidelberg 1963, s. 511; J.E. Rhen, *A historical commentary on the reign of Tiberius based on the evidence of the "Historia Naturalis" of Pliny the Elder*, Ph.D. University of Pennsylvania 1967, s. 39 n.; J. Bellemore, *Cassius Dio and the chronology of A.D. 21*, *Classical Quarterly* 53, 2003, s. 271 n.

² W kwestii sukcesji Druzusa Młodszego, zob. R.S. Rogers, *Studies in the Reign of Tiberius. Some Imperial Virtues of Tiberius and Drusus Julius Caesar*, Baltimore 1943, s. 126 n.; R. Seager, *Tiberius*, London 1972, s. 118 n.; B.M. Levick, *Tiberius the politician*, London 1976, s. 158 n.

śmierci dla oskarżonego. Wniosek ten znalazł pełne poparcie. Inną propozycję zgłosił jednak Maniusz Lepidus. Wskazując na łagodność cesarza oraz umiarkowanie samych senatorów, a także konieczność odróżnienia pozorów zbrodni od zbrodni rzeczywistej, jak też słów od złych uczynków, wskazywał konieczność takiego wyrokowania, które uwzględni stopień szkodliwości określonego działania. Dawał przy tym do zrozumienia, iż postępek Priskusa, jakkolwiek szaleńczy, nie może być traktowany jako poważne zagrożenie dla państwa. Według Lepidusa należy też cesarzowi dać możliwość okazania litości. Stąd też wnioskował, aby czyn obwinionego traktować jak zbrodnię obraży majestatu, jego samego zaś pozbawić ognia i wody – wydalic ze stolicy, a majątek skonfiskować. Argumentacja Lepidusa nie trafiła jednak do przekonania senatorów. Jego wniosek poparł jedynie Rubelliusz Blandus. Priskus został zaprowadzony do więzienia, gdzie wyrok śmierci wykonano natychmiast. Gdy o całym tym wydarzeniu dowiedział się cesarz, wyraził opinię, że sprawę załatwiono zbyt szybko, chwalił przy tym Lepidusa, ale nie skrytykował Hateriusza Agryppę. Dziękował też za przywiązanie do swojej rodziny. Od tego momentu postanowiono jednak nie wykonywać od razu uchwalonych przez senat wyroków, lecz czynić to dopiero po dziesięciodniowej zwłoce³.

Przytoczona wyżej relacja Tacyty daje nam podstawę do kilku pytań. Po pierwsze – kto był delatorem? Autor *Annales* w przypadku innych oskarżeń zazwyczaj podaje imię donosiciela, w przypadku tej, dosyć szeroko przedstawionej sprawy imienia takiego brak⁴. Zebranie, na którym Priskus poinformował o swoim poemacie, przygotowanym na spodziewaną śmierć Druzusa, było spotkaniem w gronie kobiet i mężczyzn prawdopodobnie w nim nie uczestniczyli. W jakim więc charakterze został zaproszony na nie sam Priskus? Niewykluczone, że znany był jako poeta, stąd też Witelia⁵, pełniąca z pewnością rolę organizatorki spotkania, mogła liczyć, że przedstawi on na nim więcej swoich utworów. Popuszczając wodze wyobraźni, można przypuszczać, że kiedy przygotowany repertuar się wyczerpał, Priskus sięgnął po pieśń, której nie powinny słyszeć żadne uszy, a która stała się przyczyną jego zguby. Nie wie-

³ Tac., *Ann.* III 49–51. Zob. też Cass. Dio LVII 20, 3–4; R.S. Rogers, *Criminal Trials and Criminal Legislation under Tiberius*, American Philological Association 6, Middletown–Connecticut 1935, s. 62–64; W. Seibt, *Die Majestätsprozesse vor dem Senatsgericht unter Tiberius*, Wien 1969, dys., s. 71–75; D.C.A. Shotter, *The Trial of Clutorius Priscus*, *Greece and Rome* 16, 1969, s. 14–18; R.A. Bauman, *Impiety in principem. A study of treason against the Roman emperor with special reference to the first century A.D.*, Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte 67, München 1974, s. 62–64; A.J. Woodman, R.H. Martin, *The annals of Tacitus. Book 3*, Cambridge classical text and commentaries 32, Cambridge–New York 1996, s. 357–374; S.H. Rutledge, *Imperial inquisitions: prosecutors and informants from Tiberius to Domitian*, London–New York 2001, s. 92 n. Zob. też J. Ginsburg, *Speech and allusion in Tacitus, Annals 3.49–51 and 14.48–49*, *American Journal of Philology* 107, 1986, s. 525–541.

⁴ Y. Rivière, *Les délateurs sous l'Empire romain*, Bibliothèque des Ecoles Française d'Athènes et de Rome 311, Rome 2002, s. 400.

⁵ Odnosnie do Witelii zob. M.-T. Raepsaet-Charlier, *Prosopographie des femmes de l'ordre senatorial (Ier–IIe siècles)*, Classe des Lettres Fonds Rene Draguet IV, Louvain 1987, nr 816, s. 639 n.

my, czy nastąpiła deklamacja całego poematu, czy poeta tylko wspomniał, że taki utwór istnieje albo przytoczył jedynie jego fragment. Nie do końca też jest jasne, kto przewodniczył posiedzeniu senatu, na którym skazano Priskusa. R.S. Rogers był zdania, iż przydywanie obrad należało do Druzusa jako konsula. Taka sytuacja oczywiście nie mogłaby pozostawać bez znaczenia dla przyjętej sentencji wyroku⁶. Dlaczego jednak Tacyt o tym nie pisze? Być może rację ma R. Seager, sądząc, że Druzusa Młodszego nie było w tym czasie na posiedzeniu senatu, bowiem przebywał prawdopodobnie poza Rzymem, być może w Kampanii, gdzie odzyskiwał siły po niedawnej chorobie⁷. Kto więc przyjął oskarżenie, kto przewodniczył obradom? Bardzo prawdopodobne, że rolę tę pełnił któryś z konsulów zastępczych. W grę wchodzi tutaj Markus Emiliusz Skaurus lub Gnejusz Tremelliusz⁸.

W celu właściwego ocenienia charakteru omawianego postępowania sądowego musimy spróbować ustalić rodzaj przestępstwa o jakie został oskarżony Priskus i co zadecydowało, że ukarano go tak okrutnie. Dlaczego zastosowano procedurę surowszą niż przy procesach o obrazę majestatu? Dla części badaczy, zwłaszcza z początku XX w., zachowanie Priskusa wydawało się dość niewinne, tym bardziej iż w jego poemacie nie było zapewne żadnych krytycznych uwag pod adresem samego Druzusa czy innych członków rodziny cesarskiej⁹. R.A. Bauman w postępkę obwinionego ekwity widzi jednak przejaw czarnej magii, przy czym podstawą prawną oskarżenia byłaby *lex Cornelia de sicariis et veneficis* oraz *senatus consultum* z 17 r.¹⁰ I tak z pewnością przez senatorów sprawa ta była odbierana. Recytacja poematu przygotowanego na ściśle określonej okazji czy nawet tylko wzmianka o nim, mogła pociągać za sobą konieczność magicznej realizacji okoliczności, dla których ten utwór powstał. Obawa przed czarną magią była powszechna i dzielali ją też z pewnością zebrani senatorowie¹¹. Postępek Priskusa mógł też być postrzegany jako działanie pokrewne wypytywania się astrologów o przyszłość członków rodziny cesarskiej¹². Jak wiemy, już za Augusta, a szczególnie od czasów procesu Marka Skryboniusza Libona w 16 r., tego typu konsultacje były ograniczane, a w końcu całkowicie zabronione¹³.

⁶ R.S. Rogers, *Criminal Trials*, s. 63; idem, *Studies*, s. 128 n. Zob. też D.C.A. Shotter, op. cit., s. 15; R. Edwards, *Divus Augustus Pater: Tiberius and the charisma of Augustus* (diss.), Indiana University 2003, s. 286 n.

⁷ R. Seager, op. cit., przyp. 3 ze s. 158.

⁸ B.M. Levick, *Tiberius*, przyp. 67 ze s. 274; S.H. Rutledge, op. cit., s. 186.

⁹ Por. G.P. Baker, *Tiberius Caesar*, New York 1928, s. 218; F.B. Marsh, *The Reign of Tiberius*, Oxford 1931, s. 293; C.W. Mendell, *Dramatic construction in Tacitus' Annals*, Yale Classical Studies 5, 1935, s. 21. Zob. też B. Walker, *The Annals of Tacitus. A study in the writing of History*, Manchester 1952, s. 100.

¹⁰ R.A. Bauman, *Impietas*, s. 63; idem, *Crime and Punishment in Ancient Rome*, London–New York 1996, s. 58. Podobnie R. Seager, op. cit., s. 158; R. Edwards, op. cit., s. 287.

¹¹ W. Kunkel, *Kleine Schriften. Zum römischen Strafverfahren und zur römischen Verfassungsgeschichte*, Weimar 1974, s. 311.

¹² H. Furneaux, op. cit., przyp. 3 ze s. 450.

¹³ Zob. D. Potter, *Prophets and Emperors: Human and Divine Authority from Augustus to Theodosius*, Cambridge–Massachusetts–London 1994, s. 174 n.; H. Lindsay, *Suetonius: Tiberius*, London 1995, s. 171; R. Sajkowski, *Elementy składowe oskarżenia Emilii Lepidy w 20 r.*, w: *Contra leges et bonos mores. Przestępstwa obyczajowe w starożytnej Grecji i Rzymie*, red. H. Kowalski, M. Kuryłowicz, Lublin 2005, s. 287 n.

Wydaje się, iż Klutoriusz Priskus nie mógł w senacie liczyć na większe zrozumienie. Wystąpienie Maniusza Lepidusa miało inne, ogólniejsze podstawy i raczej nie wynikało z życzliwości z Priskusem, a tym bardziej powiązań rodzinnych, tak istotnych w przypadku montowania obrony obwinionych w innych procesach. Niewykluczone, że gdyby oskarżenie dotyczyło senatora, sentencja wyroku byłaby łagodniejsza¹⁴. Wydaje się również, że dla samego Tacyty przypadek Priskusa jest ważny z uwagi na kolejną możliwość zaprezentowania wybitnej postaci, jaką był Maniusz Lepidus, natomiast tragedia nieszczęsnego rękawy odgrywa w kompozycji tego fragmentu *Annales* drugorzędną rolę¹⁵.

Klasyfikacja określonych działań jako przejawów czarnej magii nie musiała od razu prowadzić do uznania ich sprawcy za winnego kary śmierci. Praktyka sądowicza senatu wczesnego pryncypatu pokazuje, iż ciało to posiadało w zakresie ferowania wyroków dość znaczną swobodę¹⁶. Dlaczego więc nie wybrano innego rozwiązania i tak szybko wykonano wyrok? R.S. Rogers widział tutaj przejaw okrucieństwa Druzusa¹⁷. Inaczej do problemu podszedł R.A. Bauman. Badacz ten, analizując rolę znakomitych kobiet w dziejach Rzymu, w tym Liwii, postawił tezę, że za całym procesem Priskusa stał nie kto inny, jak właśnie babka Druzusa. I to właśnie interwencja Liwii za pośrednictwem konsula desygnowanego Decymusa Hateriusza Agryppy zadecydowała o szybkim i radykalnym rozwiązaniu kwestii nieostrożnego autora pieśni pogrzebowych. Wnioskodawca ustawy był przyjacielem Germanika i Druzusa Młodszego, a co ważniejsze, synem Kwintusa Hateriusza Agryppy, którego życie uratowała Julia Augusta dzięki swojemu wstawiennictwu u progu rządów Tyberiusza¹⁸.

Badacze zwracają uwagę, że sposób przedstawienia przez Tacytę oskarżenia Klutoriusza Priskusa jest niezwykle podobny do prezentowanego także w *Annales* w procesie Antystiusza Sosianusa za rządów Nerona. Także Antystiusz prywatnie recytował swoją poezję, która została uznana za wrogą porządkowi publicznemu, na podstawie czego został oskarżony o zdradę. I również w jego przypadku znalazł się jeden senator, Trazea Petus, który wystąpił w obronie obwinionego. Istnieją też inne podobieństwa obydwu tych relacji¹⁹.

Wymogi kompozycyjne, oparcie się na pewnych tradycjach literackich, szczególnie widoczne są w mowie Maniusza Lepidusa. Dość zgodnie uznaje się, że Tacyt w jej kreśleniu

¹⁴ Por. P. Garnsey, *Social status and legal privilege in the Roman Empire*, Oxford 1970, s. 34.

¹⁵ Por. R. Syme, *Marcus Lepidus, Capax Imperii*, w: idem, *Ten Studies in Tacitus*, Oxford 1970, s. 41.

¹⁶ Por. B.M. Levick, *Poena Legis Maiestatis*, Historia 28, 1979, s. 368 n. Zob. też J. Lengle, *Römisches Strafrecht bei Cicerone und den Historikern*, Neue Wege zur Antike I, Heft 11, Leipzig-Berlin 1934, s. 68.

¹⁷ R.S. Rogers, *Criminal Trials*, s. 63.

¹⁸ R.A. Bauman, *Women and politics in Ancient Rome*, London-New York 1992, s. 134 n.

¹⁹ Zob. H. Furneaux, op. cit., przyp. 10 ze str. 450; R.S. Rogers, *The Tacitean account of a Neronian trial*, w: *Studies presented to David Moore Robinson on his Seventieth Birthday*, ed. G. Mylonas and D. Raymond, t. 2, Saint Louis 1953, s. 712 n.; E. Koestermann, *Die Majestätsprozesse unter Tiberius*, Historia 4, 1955, s. 100; B.M. Levick, *Poena*, s. 369; J. Ginsburg, op. cit., s. 525-541; R. Martin, *Tacitus*, London 1989, s. 231; J. Pi-goń, *W kregu pojęć politycznych Tacyty: "libertas" – "moderatio"*, Classica Wratislaviensia XIX, Wrocław 1996, s. 66; A.J. Woodman, R.H. Martin, op. cit., s. 357 n.

wykorzystał wzorce stworzone przez Salustiusza²⁰. Lepidus, przystępując do obrony Priskusa, musiał brać pod uwagę niebezpieczeństwo narażenia się Druzusowi, a jednocześnie nie znalazł stanowiska samego Tyberiusza. W swojej mowie zaprezentował konieczność zachowania przez senatorów umiarkowania, a jednocześnie odnosił się do dwóch cnót imperialnych, ustawicznie obecnych w propagandzie Tyberiusza: Umiarkowania i Łagodności (*Moderatio, Clementia*). Wyeksponowanie tych elementów było znacznie ważniejsze dla Lepidusa niż obrona samego Priskusa, którego los był mu z pewnością dość obojętny, chociaż dla jego ratowania nie wahał się sugerować niepoczytalności podsądnego²¹. Wystąpienie w obronie oskarżonego, a nawet przeciwstawienie się większości senatu, było kolejną okazją dla tego wybitnego senatora do podkreślenia własnej pozycji w quasi-republikańskim państwie. Swoją mowę Lepidus przemienił w apologię łagodności cesarza, którego brak na posiedzeniu, a tym samym nieświadomość sprawy, może doprowadzić do wykrzywienia programu tak bliskiego princepsowi – okazywania litości skazanym. Istotnie, posiadamy wiele świadectw zarówno literackich, jak też numizmatycznych i epigraficznych, które pozwalają sądzić, że apel do łagodności Tyberiusza mógł być zasadny²². Umiarkowanie i łaskawość cesarza dawały o sobie znać także podczas procesów, w których osobiście uczestniczył zarówno przed oskarżeniem Priskusa, jak też po tym wydarzeniu. Dlatego też, chociaż Tacyt przedstawia to w krzywym zwierciadle, Tyberiusz faktycznie mógł być niezadowolony z przyjętego wyroku. Niewykluczone, że zarówno Lepidus, jak też cesarz w swojej kontestacji decyzji senatu mogli mieć na względzie kwestie proceduralne. Wydaje się bowiem, iż przewodniczący obradom wykazał się zbyt dużym pośpiechem, zwłaszcza we wstępnej fazie *interrogatio*, kiedy winien zwrócić się z zapytaniem do co najmniej kilku senatorów²³.

W dłuższej perspektywie czasu znacznie ważniejszą kwestią niż sprawa samego Priskusa było przyjęte postanowienie, że uchwalone wyroki śmierci nie mają być natychmiast wykonywane, lecz przyjmuje się w ich przypadku dziesięciodniowe moratorium, tak bowiem należy rozumieć zwłokę w składaniu stosownych wyroków w archiwum²⁴. Widzimy więc, że niezadowolenie cesarza ze zbyt szybkiego ukarania Priskusa, moty-

²⁰ H. Furneaux, op. cit., przyp. 10 ze s. 450; R. Syme, op. cit., s. 42; J. Ginsburg, op. cit., s. 528 n.; P. Sinclair, *Tacitus the Sententious Historian. A Sociology of Rhetoric in Annales 1–6*, University Park 1995, s. 173; A.J. Woodman, R.H. Martin, op. cit., s. 375 n.

²¹ A.J. Woodman, R.H. Martin, op. cit., s. 366.

²² Por. C.H.V. Sutherland, *Two "Virtues" of Tiberius: A Numismatic Contribution to the History of his Reign*, JRS 28, 1938, s. 129–140; R.S. Rogers, *Studies*, s. 35 n.; H. Gesche, *Datierung und Deutung der CLEMENTIAE – MODERATIONI – Dupondien des Tiberius*, Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 21, 1971, s. 37–80; B.M. Levick, *Mercy and Moderation on the Coinage of Tiberius*, w: *The Ancient Historian and his Materials. Essays in honour of C.E. Stevens*, ed. B.M. Levick, Fainborough 1975, s. 123–137; J. Pigoń, op. cit., s. 66, 86; A.J. Woodman, R.H. Martin, op. cit., s. 359 n.

²³ R.J.A. Talbert, *The Senate of Imperial Rome*, Princeton 1984, s. 249.

²⁴ Tac., *Ann.* III 51, 2; Cass. Dio LVII 20, 4; zob. też Suetonius, *Tiberius* 75, 2; Seneca, *De tranquillitate animi* XIV 6; E. Koestermann, *Cornelius Tacitus Annalen*, s. 515; W. Seibt, op. cit., s. 75.

wowane jego umiarkowaniem i łaskawością, przyczyniło się do często chwalebnej roli w wykonywaniu wyroków śmierci. Z pewnością spośród członków senatu nikt otwarcie nie kwestionował prawa Tyberiusza do zgłoszenia takiej propozycji. W końcu sprawa Priskusa dotyczyła jego własnej rodziny, ponadto senatorowie mogli zrozumieć, iż stosowanie na szerszą skalę postępowania doraźnego może mieć negatywne następstwa²⁵. Pod łaskawością princepsa i wprowadzeniem dziesięciodniowego moratorium kryło się jednak jeszcze coś innego. Mianowicie milcząco uznano, że decyzje senatu posiadają wiążącą moc jedynie za zgodą cesarza²⁶. Senat więc sam zrezygnował z pozycji równorzędnego partnera władcy w zarządzaniu państwem. Odbyło się to zresztą ewolucyjnie, a przypadek Priskusa należy traktować jako element wieńczący ten proces²⁷. Dotychczas, jeżeli senat obradował pod przewodnictwem princepsa posiadającego *tribunicia potestas*, można było utrzymywać fikcję porządku republikańskiego, bowiem nawet kiedy senat musiał przychylić się do jego stanowiska działało to mocą obecnego na posiedzeniu dysponenta władzy trybuńskiej. W nowej sytuacji, senat został ograniczony w swobodzie swojego działania, ponieważ cesarz, nawet nie uczestnicząc w posiedzeniu, mógł całkiem legalnie kwestionować jego postanowienia. I bynajmniej nie chodzi tutaj o przeciwdziałanie ze strony princepsa jakiejś szczególnej opozycji, a raczej wypracowanie mechanizmów rządów na odległość. Tutaj widzimy więc początek procesu kształtowania rozwiązań ustrojowych, które w późniejszym czasie umożliwią Tyberiuszowi przez wiele lat zarząd cesarstwem poza Rzymem, na uroczej Kapri.

Clutorius Priscus' case (21 year AD)

Summary

Clutorius Priscus accused of black magic fell a victim to senators' aversion and fear. Even Manius Lepidus' oratorical talent did not save him from death. Tacitus' account of those events uses patterns created by Salustius. The author of *Annales* mentioned questionings and law basis of accusation casually, focusing on Lepidus' defence argumentation.

Very fast sentencing of an accused Priscus to the death penalty and executing a sentence was used by Tiberius Emperor to remind his promoting rules of government,

²⁵ B.M. Levick, *Tiberius*, s. 186.

²⁶ Por. A. Bergener, *Die führende Senatorenschicht im frühen Prinzipat (14–68 n. Chr.)*, dys., Bonn 1965, s. 60 n. Zob. też F. de Marini Avonzo, *La funzione giurisdizionale del senato romano*, Fondazione Nobile Agostino Poggi 4, Milano 1957, s. 148 n.; J. Bleicken, *Senatsgericht und Kaisergericht. Eine Studie zur Entwicklung des Prozessrechtes im frühen Prinzipat*, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaft in Göttingen, phil.-hist. Klasse, Dritte Folge, Nr. 53, Göttingen 1962, przyp. 2 ze s. 58.

²⁷ J. Ginsburg, op. cit., s. 531 n.

ie, governments of moderation and mildness. As a result of emperor's intervention, the senate decided to introduce ten - day - delay in carrying out capital punishment. Accepting the rule, that the death verdicts require emperor's agreement, led to limiting Senate's power. In this way *princeps* formally confirmed his superior position relative to the senate, not only in criminal matters. An emperor could use his prerogatives everywhere, not only beyond the sessions of the senate, but also outside Rome. This principle will let accustom senators to government from Capri island in the future.

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	5
Maciej Kokoszko, Krzysztof Tomasz Witczak	9
Stosunki etnolingwistyczne w starożytnym Epirze Ethnolinguistic relations in the ancient Epirus	
Grzegorz Kotłowski	27
Identyfikacja nazw geograficznych w perplusie Hannona The identification of the geographical names in Hanno's Periplus	
Miron Wolny	35
Pojedynek Pyrrusa z wojownikiem mamertyńskim (Plut., <i>Pyrrh.</i> 24, 4–6). Przyczynek do rozważań nad wizerunkiem władcy Epiru, zapamiętanym przez Plutarcha Le duel de Pyrrhos avec un guerrier Mamertin (Plut., <i>Pyrrh.</i> , 24. 4–6). Contribution à l'étude de l'image du souverain de l'Épire dans les souvenirs de Plutarque	
Miron Wolny	44
Hannibal – dotychczasowe badania i dalsze perspektywy. Wokół wybranych zagadnień Hannibal – present studies and further perspectives. Around selected issues	
Patrycja Matusiak	67
<i>Alter Hannibal</i> . Z problematyki badań nad obrazem Hannibala w literaturze antycznej <i>Alter Hannibal</i>	
Sergiusz Sharypkin	85
W sprawie motywów geograficznych w poezji rzymskiej epoki pryncypatu About geographical motives in Roman poetry of the age of principate	

Ryszard Sajkowski	112
Sprawa Klutoriusza Priskusa (21 rok n.e.)	
Clutorius Priscus' case (21 year AD)	
Danuta Jędrzejczak	119
Wygnania filozofów za czasów Domicjana	
Three expulsions of the philosophers during Domitian's reign	
Juliusz Jundziłł	127
Rodzina jako środowisko wychowawcze	
w świetle powieści czasów rzymskich	
The family as an educational enviroment	
in the light of novels from the Roman times	
Daria Janiszewska	135
Afrykańskie zaplecze Septymiusza Sewera	
w walce o władzę w latach 193–197	
African Support of Septimus Severus in struggle	
for power from 193 to 197	
Bożena Stawowska-Jundziłł	143
<i>Senex Christianus</i> . Ludzie w wieku 70 lat i powyżej	
w świetle łacińskich inskrypcji chrześcijan z Rzymu (III–VI wiek)	
<i>Senex Christianus</i> . People at the age of 70 and above	
in the light of Latin inscriptions of Roman Christians (3 rd –4 th c.)	
Adam Świętoń	172
Dowódcy wojskowi jako patroni <i>humiliores</i>	
w późnym Cesarstwie Rzymskim (na przykładzie Mowy 47	
Libaniasza i listów Abinneusza)	
Military commanders as a patrons of the <i>humiliores</i>	
in the Late Roman Empire (in the Libanios Oratio 47 th	
and the <i>Abimnaeus Archive</i>)	